

УДК 008

Artur Ogurek

TOŻSAMOŚĆ LOKALNA I REGIONALNA A PROCESY INTEGRACYJNE I GLOBALIZACYJNE

Ogurek A.

THE LOCAL AND REGIONAL IDENTITY AND INTEGRAL AND GLOBAL PROCESSES

The article is dedicated to the analysis of the role of local and regional tradition for creating the identity in times of globalization. Author pays attention to the connections between tradition and identity. Also he investigates the cultural role of territory and different factors that are influencing the functioning of tradition and culture in modern world.

Key words: globalization, culture, national identity, tradition.

Ogurek A.

ЛОКАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ І ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Стаття присвячена вивченню ролі локальної і регіональної традиції у формуванні ідентичності у часи глобалізації. Представлено зв'язки між традицією, ідентичністю та виокремлено культурну роль простору, а також різномітних чинників, які впливають на функціонування традиції і культури в сучасному світі.

Ключові слова: глобалізація, культура, національна ідентичність, традиція.

Ogurek A.

ЛОКАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ИНТЕГРАЦИОННЫЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Статья посвящена изучению роли локальной и региональной традиции в формировании идентичности во времена глобализации. Представлена связь между традицией и идентичностью, выделена культурная роль пространства, а также разнообразных факторов, влияющих на функционирование традиции и культуры в современном мире.

Ключевые слова: глобализация, культура, национальная идентичность, традиция.

Wstęp

Od wielu już lat liczni badacze formułują pytanie o miejsce, jakie w systemie globalnym zajmują społeczności regionalne i lokalne, a więc czym stają się w globalnym świecie tzw. ojczyzny prywatne, czy metaforyczne świąty najmniejsze. Dla wielu są one nie tylko niezmiernie ważnym układem odniesienia społecznego, ale też ważnym źródłem identyfikacji, manifestowanej przede wszystkim w sytuacjach nadzwyczajnych, związanych choćby z realnym, bądź wyimaginowanym, zagrożeniem społecznym, czy politycznym.

Coraz częściej pogłębione studia socjologiczne wskazują jednakże na odchodzenie od tego typu tożsamości i przyjmowanie postaw swoistej izolacji wobec układów lokalnych oraz wzrost zachowań absenteistycznych i autoalienacyjnych. Pojawiają się więc całe grupy ludzi bez ojczyzny prywatnej, nieodczuwających jakiegokolwiek potrzeby tego typu afiliacji. Z drugiej strony wysiłki niektórych działaczy lokalnych i regionalnych tworzą wszakże ojczyzny prywatne, ale bez ludzi z nimi związanych, wyimaginowane jedynie układy odniesienia społecznego, całkowicie bez związku z rzeczywistą historią miejsca i losami zajmującej go zbiorowości.

Miejsce społeczności lokalnej w układzie globalnym

Usytuowanie społeczności lokalnej i regionalnej w układzie światowym, w jego centrum, bądź na jego peryferiach, zależy od bardzo wielu czynników, zarówno zobiektywizowanych, zewnętrznych wobec regionów i ich zbiorowości, jak i wynikających z samych układów wewnątrzregionalnych.

Do najważniejszych czynników o charakterze zewnętrznym zaliczyć należałoby zapewne nieuchronny postęp globalizacji i procesy ujednoczenia społeczno-kulturowego w skali krajów, ich ugrupowań i kontynentów, które naruszają tradycyjną tożsamość społeczności lokalnych i regionalnych. Procesów globalizacyjnych zatrzymać już nie można, bowiem zyskały samodzielną dynamikę i nie podlegają prostym działaniom porządkującym i kontrolnym, lecz są nieuniknioną przyszłością społeczną, ekonomiczną, polityczną i kulturową wszystkich niemal krajów, a jakkolwiek próba ich ograniczenia wydaje się bezskuteczna. Znaczący wpływ na losy tych układów będzie miał rozwój lub upadek koncepcji Europy regionów; jeśli ten typ urządzenia Starego Kontynentu zwycięży, wówczas

szanse zachowania tożsamości lokalnej i regionalnej wydają się realne. Możliwe są jednak wizje bardziej centralistyczne, Europy Ojczyzn, a więc dowartościowujące raczej pojedyncze kraje, niż ich regiony; wówczas szanse przetrwania tożsamości regionalnych układów społecznych bez wątplenia znacznie się zmniejszą. Być może obie te wizje okażą się komplementarne, a w każdym razie niezupełnie sprzeczne i będą w poszerzonej Unii Europejskiej – z różnym nasileniem – realizowane.

O szansach społeczności lokalnych i regionalnych decydować będzie ich usytuowanie w konkretnych krajach, jako podstawowe dla pozycji regionu w układzie globalnym i kontynentalnym, ale też – poniekąd globalne – postępy procesów metropolizacji, czyli gwałtownego wzrostu znaczenia roli dużych miast, zarówno w skali Starego Kontynentu, jak i całego świata.

Funkcjonowanie społeczności lokalnej, jej trwanie i ewentualne przeobrażenia w systemie globalnym, zależą w dużym stopniu od istnienia, ugruntowania lub – a contrario – rozpadu lub braku elementów tożsamości lokalnej. Może ona wyzwalać zarówno postawy prospołeczne i działania na rzecz zbiorowości, jak też umacniać postawy egocentryczne, czy izolacjonistyczne, destrukcyjne wobec zbiorowości.

Tożsamości i ich rodzaje

Istota tożsamości lokalnej i regionalnej

Istnieją dwa podstawowe rodzaje tożsamości: emocjonalna, czyli ta wewnętrznie przeżywana, oparta na codziennym doświadczeniu człowieka oraz funkcjonalna, wynikająca z gry interesów zbiorowych. Obie wystąpić mogą na pięciu elementarnych poziomach, tj.: indywidualnym, lokalnym, regionalnym, narodowym i wreszcie kontynentalnym, bądź światowym.

Pojęcia tożsamość lokalnej i regionalnej związane są z kwestiami tożsamości indywidualnej, tożsamości społecznej, czyli zbiorowej, a także tożsamości kulturowej.¹

Pierwsze z tych pojęć, tożsamość indywidualna, to w zasadzie dość spójny zestaw podstawowych autodefinicji sporządzonych przez konkretnego człowieka, czyli zbiór wyobrażeń o sobie samym, rejestr autostereotypów.

Tożsamość społeczna, która, per analogiam, powstaje na bazie tożsamości indywidualnej, ale nie jest do nich redukowalna. Jest z jednej strony zwielokrotnioną tożsamością indywidualną, opartą o wspólne lub zbliżone dla wszystkich, bądź dla większości ludzi, systemy wartości, norm, obyczajów, zwyczajów, języka, gospodarki, czy wreszcie określonego terytorium, zaś z drugiej ponadjednostkowym zbiorem autodefinicji, niesprowadzalnych do autodefinicji pojedynczego człowieka.² Chodzi tu więc o autodefinicje łączące w sobie elementy jaźni subiektywnej i jaźni odzwierciedlonej.³ Tożsamość społeczna, to tożsamość zbiorowa, oparta na przeżywanej i przyswojonej tradycji, terażniejszości i wspólnym dla grupy definiowaniu przyszłości. W takim znaczeniu jest ona bliska konceptom świadomości zbiorowej, czy też zbiorowym przedstawieniom i wyobrażeniom.⁴

Tożsamość kulturową, jako jedną z odmian tożsamości społecznej (zbiorowej), należałoby pojmować jako względnie trwałą identyfikację pewnej grupy ludzi i pojedynczych jej członków, z określonym układem kulturowym, tworzonym przez spójny zespół idei, przekonań, poglądów, z konkretnymi zwyczajami i obyczajami, zwłaszcza z danym systemem aksjologicznym i normatywnym.⁵ Owa identyfikacja powinna umacniać wewnętrzną jedność grupy.⁶

Tożsamość regionalna i – przez analogię – tożsamość lokalna, są szczególnymi przypadkami tożsamości społecznej (zbiorowej) i tożsamości kulturowej, opartej zarazem na tradycji regionalnej i lokalnej, acz odnoszonej do wyraźnie zdefiniowanego i delimitowanego terytorium, regionu (czyli miejsca), jego specyficznych cech społecznych, kulturowych (w istocie symbolicznych), gospodarczych, czy nawet topograficznych, wyróżniających go spośród innych regionów.

W tym znaczeniu tożsamość regionalna łączona bywa z tożsamością etniczną (czyli wyodrębnioną grupą etnograficzną, bądź grupą etniczną).⁷

Tożsamość społeczna powstaje na bazie spistości tożsamości indywidualnych, choć nie jest oczywiście do nich redukowalna, tożsamość kulturowa jest zaś specyficzną formą tożsamości społecznej, wspartą na silnym

¹ M. S. Szczepański, Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań. Między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria, http://www.tg.net.pl/indianer/==regionalizm_2.htm, [dostęp: 2017-02-20].

² Z. Bokszański: Tożsamość – interakcja – grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej. Łódź 1989, s. 12.

³ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁴ M. S. Szczepański, Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań. Między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria, http://www.tg.net.pl/indianer/==regionalizm_2.htm, [dostęp: 2017-02-20].

⁵ Z. Bokszański, Tożsamość – interakcja – grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1989, s. 12.

⁶ M. S. Szczepański, Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań. Między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria, http://www.tg.net.pl/indianer/==regionalizm_2.htm, [dostęp: 2017-02-20].

⁷ M. S. Szczepański, Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań. Między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria, http://www.tg.net.pl/indianer/==regionalizm_2.htm, [dostęp: 2017-02-20].

rdzeniu kulturowym, a tożsamość regionalna jest odmianą tożsamości społecznej, tworzoną na bazie odwołań do pewnego terytorium, tzn. regionu i jego kluczowych cech.⁸

We wszystkich społeczeństwach utrzymanie jednostkowej tożsamości i połączenie jej z szerszymi tożsamościami społecznymi staje się podstawowym narzędziem zapewnienia bezpieczeństwa ontologicznego. Jakikolwiek niepokój jest więc jedną z głównych sił, pozwalających tradycji na wytworzenie silnych więzów emocjonalnych.⁹ Odrębność danej zbiorowości, wyartykułowana w tradycji, jest wyznaczana przez granicę pomiędzy tym, co “własne”, a tym, co “obce”. Wyodrębnienie taki wynika z odczuwanej konieczności potwierdzenia własnej tożsamości, w celu konsolidacji zbiorowości w obliczu możliwego zagrożenia.

Tożsamość buduje się za pośrednictwem tradycji, ale – niezależnie od tego, czy jest to tożsamość indywidualna, czy zbiorowa – zakłada ona proces nieustannego odtwarzania i reinterpretacji owej tradycji. Tożsamość, budowana w oparciu o istnienie tradycji, to stworzenie poczucia niezmienności w czasie, zbudowanie łączności pomiędzy przeszłością, a przewidywaną przyszłością.

Rekonstrukcja wydarzeń z przeszłości odbywa się w życiu każdej jednostki nieustannie, poprzez interakcje z innymi. Tradycja, internalizowana w trakcie socjalizacji, zostaje wzmocniona poprzez cykliczne odtwarzanie zachowań wskazywanych przez tradycję. Uczestnictwo w owych procesach jest więc w swej istocie rekonstruowaniem przeszłości, ale adaptowanej do terażniejszości, więc zamierzchle wydarzenia stają się zapowiedzią tych obecnych.¹⁰

Uzupełnieniem tradycji, zapewniającym wzrost poczucia bezpieczeństwa w dobie ponowoczesności, może być np. religia, znajdująca oparcie w przeszłości; w czasach globalizacji religia zaczyna znów odgrywać coraz ważniejszą rolę, gdyż w zalewie różnorodnych wartości i idei, pozwala uzyskać stosunkowo prostą odpowiedź na fundamentalne pytania, dotyczące ludzkiej egzystencji.¹¹ Religia staje się w istocie praktyką odgrywania tego samego, co czynili przodkowie, a więc łącznikiem pomiędzy przeszłością a terażniejszością.

W kreowaniu – lub też przeciwnie – rozpadzie tożsamości regionalnej, zindywidualizowanej i zbiorowej, ważną rolę odgrywa zasób wiedzy i samowiedzy człowieka, zarówno potocznej, jak i naukowej, który tworzą¹²:

– mikro- i mezoekologia, czyli wiedza o lokalnym oraz regionalnym środowisku przyrodniczym i możliwościach ekorozwoju;

– mikro- i mezogeografia, czyli wiedzy o lokalnej i regionalnej topografii;

– historia regionalna, czyli wiedza o lokalnych i regionalnych wydarzeniach oraz lokalnych i regionalnych bohaterach, lokalnych i regionalnych strukturach i rozwiązaniach politycznych;

– socjologiczna wiedza o społeczności lokalnej i regionalnej, w tym wiedzy o krainach kulturowych, wielokulturowości, przeobrażeniach cywilizacyjnych regionu;

– wiedza o gwarze i jej odmianach, a także o regionalnej i lokalnej literaturze;

– wiedza o lokalnej kulturze materialnej i jej najistotniejszych przejawach, takich jak urbanistyka, architektura, lokalnej twórczości artystycznej i rzemieślniczej.

Wielość perspektyw tożsamości lokalnej i regionalnej

Tożsamość lokalną i regionalną opisywać można wielowymiarowo i wieloaspektowo, przyjmując jedną z kilku podstawowych perspektyw¹³:

1. Perspektywa psychologiczna – jej kluczowym elementem jest stopień indywidualnej identyfikacji z regionem, jego społecznością i kulturą; identyfikacja ta wyraża się zwykle w gotowości do altruistycznych działań na rzecz regionu i jego społeczności. O braku zindywidualizowanej tożsamości regionalnej lub jej odrzuceniu, czy zastąpieniu innymi rodzajami identyfikacji, świadczy poziom eliminacji odwołań do regionu i jego tradycji, brak wiedzy i samoświadomości w tym zakresie, postawa swoistej wyniosłej izolacji, bądź tożsamość uniwersalistyczna poza- i ponadregionalna.

2. Perspektywa socjologiczna – konstytutywnym staje się tutaj funkcjonujący w świadomości zbiorowej podział na: my i oni, swoi i obcy, tutejsi i nietutejsi oraz silne i bardzo wyraźne poczucie odrębności, artykułowane lub nieartykułowane, ale odczuwane, a często spolityzowane w grze o władzę. Tożsamość regionalna w wymiarze socjologicznym przejawia się poprzez odwołania do małych ojczyzn, skonfederowanych ze sobą na poziomie regionalnym, ale pozostających ze sobą niekiedy w symbolicznych lub realnych konfliktach, acz spójnych i zintegrowanych w przypadku zagrożenia zewnętrznego.

⁸ M. S. Szczepański, Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań. Między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria, http://www.tg.net.pl/indianer/==regionalizm_2.htm, [dostęp: 2017-02-20].

⁹ A. Giddens, Życie w społeczeństwie posttradycyjnym, w: *Modernizacja refleksyjna: polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Warszawa 2009, s. 109.

¹⁰ D. Hervieu-Léger, *Religia jako pamięć*, Kraków 1999, s. 139.

¹¹ D. Hervieu-Léger, *Religia jako pamięć*, Kraków 1999, s. 107.

¹² M. S. Szczepański, Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań. Między tożsamością indywidualną a społeczną – preliminaria, http://www.tg.net.pl/indianer/==regionalizm_2.htm, [dostęp: 2017-02-20].

¹³ M. S. Szczepański, Tożsamość lokalna i regionalna, “Gazeta Uniwersytecka UŚ”, październik 2005, nr 1.

3. Perspektywa ekonomiczna – szczególnego znaczenia nabiera w warunkach gospodarki rynkowej i rynkowej transformacji ustrojowej. Wspólnota gospodarowania, współistniejące kooperacja i konkurencja międzyregionalna w wymiarze ekonomicznym, w skali kraju, kontynentu i systemu światowego, stają się ważnymi elementami trwania lub – coraz częściej – rozkładu kluczowych elementów tożsamości regionalnej. Globalny charakter kooperacji gospodarczej, globalne przepływy kapitałów ludzi, idei i wzorów zachowań, zazwyczaj osłabiają utrwalone formy tożsamości, oparte na regionalnym rynku. Lekceważenie procesów globalizacji, nie tylko w wymiarze gospodarczym, ale także społecznym, kulturowym, politycznym, czy ekologicznym, oznaczać może jednak próby budowy swoistego “skansenowego” regionalizmu i jedynie folklorystycznych form tożsamości, pozostających bez istotnego związku z realnymi przeobrażeniami.

4. Perspektywa politologiczna – odnosi się do względnie stałych preferencji politycznych, charakterystycznych dla mieszkańców regionu, a wyrażanych najpełniej w wyborach wszystkich szczebli, poczynając od poziomu lokalnego, a na elekcji prezydenckiej i wyborach posłów do Parlamentu Europejskiego kończąc. Dla tej perspektywy istota jest forma działań politycznych, historyczne tradycje ruchów społecznych i partii politycznych dominujących w regionie.

5. Perspektywa historyczna – istotny dla tożsamości regionalnej okazuje się związek indywidualny i społeczny z dziejami regionu, jego historycznymi instytucjami. Przy opisywaniu i interpretacji tego związku nieodzowne staje się przyjęcie perspektywy długiego trwania; w polskich regionach długiego trwania, podjęto po raz kolejny – zwłaszcza na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. – społeczną debatę nad istotą “nowego regionalizmu”, nad skomplikowanym układami etnicznymi tych ziem, zadaniami regionalnych i lokalnych ruchów społecznych, ale też nieodzownymi procesami restrukturyzacji gospodarczej i społecznej. Powstały również lokalne organizacje “konsolidujące” poczynania owych ruchów, nadające im bardziej zinstytucjonalizowany wymiar.

6. Perspektywa antropologiczna i etnograficzna – wyznacznikiem tożsamości lokalnej i regionalnej stają się w tym ujęciu zwyczaj, obyczaj, świadomość dziedzictwa kulturowego, ale też zrozumienie i odczytywanie znaczeń, symboli kultury materialnej oraz jej korelatów. W perspektywie socjolingwistycznej szczególnym elementem kreacji tożsamości regionalnej stają się język, dialekt, gwara oraz lokalna i regionalna literatura, pisana lub usna.

7. Perspektywa geograficzna – to przypisanie do terytorium, do miejsca i przestrzeni. *Genius loci*, czyli duch miejsca, który jest zawsze decydującym elementem składowym ojczyzny prywatnej, został z nowych form osadniczych niemal całkowicie wyrugowany, więc dostrzeżenie jej wartości będzie w nich poważnie utrudnione, choć – z całą pewnością – możliwe. Przestrzeni kraju i Śląska nie wypełniają bowiem wyłącznie takie zespoły osadnicze, ale wpisane są w nią również stare dzielnice i kwartały mieszkaniowe, o znacznych walorach historycznych i symbolicznych, jak również muzea, pomniki, miejsca o dużych treściach kulturowych i symbolicznych. Zajmowane przez człowieka miejsce, jest przezeń – świadomie lub nie – porównywane z miejscami przypisanymi innym ludziom, grupom społecznym, instytucjom, a wreszcie innym społecznościom regionalnym. Ten stały proces porównywania prowadzi do wykształcenia, a następnie do utrwalenia, pewnych stereotypów, będących zbitkami cech urbanistycznych, architektonicznych, ekologicznych, społecznych, kulturowych, gospodarczych, przypisywanych pewnym miejscom i przestrzeniom. Powstają one zazwyczaj w koincydencji z rzeczywistymi cechami, często jednak je fałszują i mitologizują.

8. Perspektywa urbanistyczno-architektoniczna – czynnikiem konstytuującym region są w tym kontekście dominujące na danym obszarze formy architektoniczno-budowlane i rozwiązania urbanistyczne, o zbliżonych, bądź nawet identycznych, cechach i parametrach technicznych oraz planistycznych; przede wszystkim są to tradycyjne i ludowe formy budownictwa, gdyż nowe i najnowsze zespoły urbanistyczne charakteryzuje albo daleko idąca uniformizacja w skali kraju, bez wyraźnych różnic regionalnych albo też szczególną indywidualizacją, uniemożliwiającą tworzenie typów regionalnych, czy nawet lokalnych.

Lokalne i regionalne uniwersum symboliczne tworzą skumulowane wartości tożsamości regionalnej i lokalnej¹⁴:

- indywidualna identyfikacja ze społecznością lokalną, regionem, jego społecznością i kulturą (czyli perspektywa psychologiczna);
- funkcjonujący w zbiorowej świadomości podział na: *my i oni* oraz towarzyszące temu poczucie odrębności (czyli perspektywa socjologiczna);
- specyficzne formy aktywności politycznej, dominujące partie polityczne, preferencje wyborcze, historyczne i nowe instytucje polityczne, poziom uczestnictwa w życiu politycznym (czyli perspektywa politologiczna);
- przypisanie do przestrzeni i miejsc (czyli perspektywa geograficzna),
- świadomość dziedzictwa kulturowego, rozumienie i odczytywanie znaczeń, symboli kultury materialnej oraz jej korelatów (czyli perspektywa antropologiczna i etnograficzna);
- związek indywidualny i zbiorowy z dziejami regionu, jego bohaterami i instytucjami historycznymi (czyli perspektywa historyczna);
- wspólnota gospodarowania, kooperacja i konkurencja międzyregionalna w wymiarze ekonomicznym w skali kraju, kontynentu i systemu światowego (czyli perspektywa ekonomiczna);
- istnienie szczególnych dla obszaru (regionu) form budownictwa, układów urbanistycznych, zwłaszcza w odniesieniu do budownictwa tradycyjnego (czyli perspektywa urbanistyczno-architektoniczna).

¹⁴ M. S. Szczepański, Tożsamość lokalna i regionalna, “Gazeta Uniwersytecka UŚ”, październik 2005, nr 1.

Wysoki poziom indywidualnej i zbiorowej tożsamości lokalnej i regionalnej oznacza zazwyczaj gotowość do działań na rzecz zbiorowości odniesienia, w tym także poczynań innowacyjnych, zaś dystans wobec społeczności lokalnej, czy regionalnej, wiąże się najczęściej z absenteizmem jednostki oraz poszukiwaniem innych grup i układów odniesienia. Poziom tożsamości lokalnej i regionalnej jest skorelowany z postawami wobec zmian zewnętrznych, w tym pochodnych procesów globalizacyjnych.

Postawy te, w postaci idealnotypologicznej, przyjmują co najmniej czworaką postać¹⁵:

– zmierzają do utrwalania wartości i struktur społeczności lokalnej i istniejących układów (są to postawy konserwacyjne);

– prowadzą do zachowania tych wartości, struktur i układów lokalnych, które są niesprzeczne z tendencjami światowymi (są to postawy adaptacyjne);

– zmierzają do utrzymania wartości, struktur i układów lokalnych, które są niesprzeczne z tendencjami globalizacyjnymi oraz wyprzedzająco otwierają możliwości przyswajania innowacji (są to postawy adaptacyjno-innowacyjne);

– odrzucają tradycyjne wartości, struktury i układy lokalne, adaptując innowacje (są to postawy dezintegracyjno-innowacyjne).

Wybór postaw zależy zwłaszcza od jakości lokalnej i regionalnej klasy samorządowo-politycznej, formalnych i nieformalnych autorytetów, ich kreatywności lub, przeciwnie, ich braku, czyli społecznej gnuśności.

Kultura a tradycja w procesie globalizacji

Tradycja odgrywa szczególną rolę w budowaniu poczucia tożsamości społecznej i wpływając na jej kształt, pozwalając zarówno jednostce, jak również zbiorowości, dokonywać identyfikacji w zmieniającym się świecie.¹⁶ W dobie nasilonych procesów globalizacyjnych refleksja nad rolą tradycji w kształtowaniu się tożsamości wydaje się być nader nurtującą kwestią, co wynika poniekąd z całkiem realnych obaw co do ochrony dziedzictwa kulturowego, które – na skutek dyfuzji dóbr i usług oraz preferencji ich nabywców – ulega zmianie¹⁷.

Kultura znajduje swoją podstawę przede wszystkim w tradycji, będącej zbiorem postaw i wartości dystrybuowanych przez kolejne pokolenia dla zrytualizowania codzienności.

Współczesność charakteryzuje się osłabianiem roli tradycji; o ile wcześniej tradycja, jak również kultura, była uwarunkowana z góry określonymi ramami, to obecnie trudno wymagać, aby – ze względu na globalizację – dochować “wierności kulturowej” danej społeczności.¹⁸ “Tradycja, to takie zorientowanie na przeszłość, w którym owa przeszłość wywiera potężny wpływ na terażniejszość lub, ujmując rzecz precyzyjniej, zostaje zaprzęgnięta do wywierania potężnego wpływu na terażniejszość”¹⁹.

Tradycję można rozpatrywać w trzech płaszczyznach: czynnościowej, przedmiotowej oraz podmiotowej. Płaszczyzna czynnościowa dotyczy przekazywania wartości określonej grupy społecznej (czyli ma charakter emocjonalny); w drugim przypadku ważny sposób przekazywania wartości, zaś tradycja w sensie podmiotowym dotyczy nastawienia członków zbiorowości do przeszłości²⁰.

Tradycja w pewien sposób organizuje pamięć zbiorowości, odnosząc przeszłość do terażniejszości; przeszłość wobec tego nie stanowi zastanego konstruktów, ale jest nieodłącznie odtwarzana, w oparciu o terażniejszość lub jej wyobrażenie. Rekonstrukcja ta ma wymiar zbiorowy, ponieważ zachodzi dzięki interakcjom w obrębie danej wspólnoty, gdzie uprzednie doświadczenia zbiorowości zostają przekazywane kolejnym pokoleniom. Tym samym wartości tradycyjnie przekazywane nie stanowią takich samych wartości, jakimi były wcześniej, lecz są nieustannie na nowo rekonstruowane w terażniejszości i interpretowane w odniesieniu do obecnych doświadczeń²¹.

Nowo wyartykułowane treści nie są jednak czymś odrębnym od istniejącego zasobu kulturowego, uwidocznionego w tradycji, ale stanowią swego rodzaju aktualizację dawnych wartości – do wymogów współczesności. Powtarzalność praktyk jest związana z odgrywaniem wydarzeń, które miały miejsce dawniej, przez co – w świadomości uczestników rytuałów, którzy są świadomi takiego stanu – zachodzi łączność pomiędzy terażniejszością a przeszłością. Doświadczenia zbiorowości są związane z rytuałami, stanowiącymi czynności podtrzymujące obecność tradycji w obrębie danej społeczności. Społeczny wymiar praktyk “wymusza” więc na jednostce udział w tychże praktykach, w celu uniknięcia negatywnej oceny ze strony otoczenia, czy nawet poważniejszych sankcji, aż do wykluczenia łącznie²².

¹⁵ M. S. Szczepański, Tożsamość lokalna i regionalna, “Gazeta Uniwersytecka UŚ”, październik 2005, nr 1.

¹⁶ A. Giddens, Nowoczesność i tożsamość : «ja» i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności, Warszawa 2002, s. 8.

¹⁷ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

¹⁸ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

¹⁹ A. Giddens, Życie w społeczeństwie posttradycyjnym, w: Modernizacja refleksyjna : polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności, Warszawa 2009, s. 87.

²⁰ J. Szacki, Tradycja, Warszawa 2011, s. 102.

²¹ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

²² A. Giddens, Życie w społeczeństwie posttradycyjnym, w: Modernizacja refleksyjna : polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności, Warszawa 2009, s. 91.

Proces historyczny kształtuje kanon elementów internalizowanych przez społeczeństwo, w celu jego pewnej unifikacji, pozwalając na odróżnienie wśród innych zbiorowości, poprzez spójenie elementów fantastycznych (ludowych/religijnych) z tymi o bardzo wyraźnie materialnym charakterze, co znajduje swoje najpełniejsze odzwierciedlenie w kulturze danego społeczeństwa²³.

Odtwarzanie tradycji zmienia przekaz podzielanych przez zbiorowość wartości, bo wykorzystanie przekazów tradycji wymusza ich interpretację, która jest zależna od przymiotów jednostki, czy też grupy, dokonywanej analizy zastanych treści, jak i bieżącej sytuacji społecznej²⁴.

Próba wyraźnej artykulacji tradycji następuje zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych, gdy zbiorowość musi się skonsolidować w obliczu określonego zagrożenia.²⁵ Bez poważnych powodów tradycja nie jest zwykle wyraźnie prezentowana, jednakże jakieś formy jej przejawiania się są stale obecne w świadomości społeczeństwa, poprzez codzienne praktyki, podejmowane nawet niemalże bezrefleksyjnie, rutynowo²⁶. Zmiana w obrębie elementów tradycyjnego kanonu nakazuje dostosowanie się do nowej sytuacji, co nierzadko stwarza wielkie problemy²⁷. Postawy światopoglądowe, zawodowe, religijne, ale także stereotypy podzielane przez jednostkę, są trudne do zmiany, a w skali makrosocjalnej mogą wytwarzać bardzo poważne napięcia²⁸.

Procesy globalizacyjne mają ogromny wpływ na kształtowanie się kultury. Dyfuzja potrzeb i sposobów ich zaspokojenia zmienia nasze dotychczasowe zapatrywania na sposób zachowania w określonych sytuacjach. Nowe idee dotyczą także sfery sacrum; w miejsce świąt tradycyjnych pojawiają się nowe, wywodzące się z innych kręgów kulturowych, czy cywilizacyjnych, czasem zaś forma przeżywania i celebracji świąt dotychczasowych zmienia swą formę.

Tradycyjne tożsamości społeczności narodowych, jak również regionalnych i lokalnych, narażone są na powolną zmianę istniejących zapatrywań na celebrowanie świąt dotychczasowo ważnych dla zbiorowości. Globalizacja i kultura masowa uruchomiły bowiem – co może wydawać się paradoksalne – zapotrzebowanie na różne lokalne i jednostkowe tożsamości na niespotykaną dotąd skalę²⁹. Nie oznacza to oczywiście drastycznej konwersji i odsunięcia dotychczasowych form spędzania kulturowo określonego czasu, ale z pewnością uzupełnienie go o nowe, obce elementy, przy jednoczesnym pomijaniu rzeczywistego dziedzictwa kulturowego, związanego z danym terytorium. Globalizacja zmienia więc charakter przestrzeni, bo wydarzenia rozgrywane się na jednym końcu globu mogą mieć wpływ na sytuację na drugim końcu, i *vice versa*³⁰.

Unifikacja wierzeń i obyczajów jest nieuchronną konsekwencją procesów globalizacyjnych, jednakże dużą rolę w deprecjonowaniu tradycji mają również same zbiorowości, które często świadomie nie kontynuują zachowań podzielanych przez swych przodków, nie uczą się rytuałów oraz obrzędów, mających swoje uzasadnienie w dziejach danego obszaru.

Oslabienie tradycji jest związane również z rozwojem technologicznym, gdyż o ile wcześniej tradycja była przekazywana w bezpośrednim kontakcie z drugim człowiekiem, to obecnie nierzadko to globalne media pełnią rolę „strażnika pamięci” i to z nich ludzie, kolejne pokolenia, czerpią informacje o świecie, a zatem i o własnej kulturze. Sposób przekazywania informacji uległ też dyslokacji – dziś nie trzeba być obecnym w określonym miejscu, by usłyszeć to, czego się oczekuje. Czas również nie stanowi przeszkody, bo będąc w dowolnym miejscu globu, można zgłębiać dzieje niemalże dowolnej kultury, czy wspólnoty. Wszystko to wpływa na wyraźną depersonalizację kontaktu pomiędzy nadawcą a odbiorcą treści; jeśli więc uprzednio zwyczajnie były przekazywane bezpośrednio, to obecnie przekaz ten jest jednostronny, gotowy do odbioru przez każdego chętnego, zuniwersalizowany w swej treści³¹.

Procesy globalizacyjne zmieniają tradycyjne postrzeganie tożsamości, poprzez konfrontację z inną, często nieznaną wcześniej, kulturą, której elementy *volens nolens* są wcielane w poczet praktyk kulturowych osób mających doświadczenia z odrębnością innych kultur. Tradycja, jako zbiór owych elementów, podlega więc nieustannym zmianom, będącymi wynikiem otwartości społeczeństwa na nowe doświadczenia przeżywania świąt w sposób odmienny od przyjętego, dyfuzji elementów kulturowych w wyniku procesów globalizacyjnych. Kulturowy wymiar przenikania ma również wpływ na konstruowanie się odmienności, więc we współczesnym świecie społeczność lokalną należy postrzegać także w kontekście zmian globalnych³².

²³ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

²⁴ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

²⁵ W. Kuligowski, Antropologia współczesności. Wiele światów, jedno miejsce, Kraków 2007, s. 79.

²⁶ L. Berger, T. Luckmann, Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy, Warszawa 2010, s. 63.

²⁷ Ch. Taylor, Tożsamość w czasach zmiany: rozmowy w Castel Gandolfo, Kraków, Warszawa 1995, s. 14.

²⁸ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

²⁹ M. Golka, Cywilizacja współczesna i globalne problemy, Warszawa 2012, s. 158.

³⁰ U. Hannerz, Powiązania transnarodowe: kultura, ludzie, miejsca, Kraków 2006, s. 15.

³¹ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

³² S. Szczepański, Czy życie to hazard? Notatnik spóźnionego przybysza, w: „Śląsk” 2011, nr 2 (184), s. 17.

Problemem związanym z globalizacją zdaje się być też promowanie własnego dziedzictwa kulturowego, bynajmniej nie w celu “walki” z importowanymi dobrami kultury, ale dla uzyskania materialnych korzyści, wynikających z promocji i komercjalizacji towarów pochodzenia miejscowego. Próba zbitcia kapitału na dobrach kultury może przynieść negatywne skutki, choćby w postaci tzw. *disneylandyzacji* spuścizny regionalnej, upadku jej prestiżu i poddaniu krótkowzrocznym interesom ekonomicznym.

Skomercjalizowana i poddana krótkoterminowym interesom elit gospodarczych sfera kultury regionalnej może ulec zawłaszczeniu, tracąc swe pierwotne walory czynnika spójności społecznej.

W społeczeństwach przednowoczesnych tradycja odgrywała zawsze silniejszą rolę, ponieważ stanowiła stabilny, silny wzorzec postępowania; ponowoczesność jednakże kładzie nacisk na samodzielne podejmowanie decyzji przez jednostki³³. Osłabienie tradycji wskutek globalizacji wynika więc z zaniku siły dotychczasowych instytucji, stojących na jej straży. Wiele źródeł kształtujących współczesną kulturę powoduje, że ograniczone terytorialnie, “regionalne” tradycje, z racji braku właściwego wsparcia słabną w konfrontacji z masowo dystrybuowanymi wzorcami o charakterze uniwersalnym, czy uniwersalistycznym.

Taka perspektywa patrzenia nie sprawdza się jednak w sytuacji, gdy dana społeczność jest mocno skonsolidowana, gdy jej członkowie znają siebie wzajemnie, a w obrębie grupy zachodzą częste interakcje, dzięki którym możliwe jest bieżące wychwycenie ewentualnych odstępstw od tradycyjnych praktyk. O ile w społeczeństwach tradycyjnych konieczne było przestrzeganie tradycji z racji zwierzchnictwa tamtejszych “strażników tradycji”, to w społeczeństwie posttradycyjnym, ponowoczesnym, brak kontroli społecznej niesie ze sobą brak konsekwencji wynikających z nieprzestrzegania tradycji; brakuje wystarczających środków integrujących społeczność na poziomie praktyk kulturowych³⁴.

Polityka i zmiany kulturowe a tożsamość

Kwestią wynikłą z globalizacji są przemiany funkcjonowania państw, pociągające za sobą zmiany ideologiczne; ich instytucjonalizacja, wynikająca z rozwoju świadomości narodowej, kładzie większy nacisk na ogólne, państwowe formy uczestnictwa w świątach, deprecjonujące lokalne konteksty mogące stanowić zagrożenie dla kształtującej się świadomości państwowej. We współczesnym świecie, charakteryzującym się otwartością granic, nie sposób przecenić oddziaływania procesów globalizacyjnych na tradycję, której rola jest coraz słabsza. Globalne wzory zachowania, propagowane przez kulturę masową, oddziałują na społeczeństwa, które odступują od dotychczasowych form zachowania, celebracji świąt, na rzecz wzorców “uniwersalnych”, zdających się obowiązywać w każdym zakątku świata.

Ideologia wpływa na interpretację kultury w sposób legitymizujący działania władzy. To, w jaki sposób decydenci ustosunkowują się do obyczajów, wskazuje, jaką rolę odgrywa kultura i tradycja³⁵. Treści odnajdowane w tradycji nie są treściami jednolitymi, lecz podlegają stałemu kształtowaniu, głównie pod wpływem doświadczeń danej społeczności, jak również zapatrywań decydentów, poprzez prowadzoną politykę historyczną. Charakter działań politycznych jest bowiem zasadniczo przyszłościowy, ale w naturalny sposób konstruowanie programów i prezentowanie propozycji jest odniesieniem do przeszłości, jej pewnym podsumowaniem, zapowiedzią kontynuacji, krytyką, czy wręcz korektą³⁶.

W zależności od panujących uwarunkowań politycznych, formy zachowań uważane przez społeczeństwo za tradycyjne, mogą zostać zakazane i zastąpione innymi, zgodnymi z oczekiwaniami rządzących. Tradycja dostosowuje się bowiem do wymogów współczesności i wyzwań, przez co ma tak samo dynamiczny charakter, jak teraźniejszość³⁷. Zmiana tożsamości, nierozłącznie związanej z tradycją, jest procesem długotrwałym, bowiem nie może zbyt gwałtownie poddawać się zachodzącym zmianom, które dopiero przy dalszym oddziaływaniu wpływają na jej treści³⁸.

Instytucjonalizacja postrzegania i odtwarzania wartości w zbiorowości zachodzi dzięki możliwości określania znaczenia rytuałów przez uprawnione do tego instytucje. Dla polityki tradycja nabiera na wartości wówczas, gdy może służyć jako legitymizacja systemu dominacji, posłuszeństwa³⁹. Niewłaściwe wykorzystywanie tradycji przez decydentów może więc grozić narastającym partykularyzmem społecznym, naruszającym homogeniczność zbio-

³³ A. Giddens, *Życie w społeczeństwie posttradycyjnym*, w: *Modernizacja refleksyjna : polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Warszawa, 2009, s. 104.

³⁴ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

³⁵ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

³⁶ E. Skrabacz, *Ogarnąć przeszłość – polityczność historii i pamięci w III RP*, w: E. Nieroba (red.), *Targowisko przeszłości. Społeczne konsekwencje popkulturowych sposobów opowiadania o świecie minionym*, Warszawa 2011, s. 24.

³⁷ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa, 2010, s. 103.

³⁸ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

³⁹ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

rowości, jak i propagującym wyłącznie zinstrumentalizowaną perspektywę dyskursu historycznego.⁴⁰ Konieczna jest więc rozważa przy podejmowaniu ocen przeszłości, bo pamięci zbiorowej absolutnie nie należy przeciwstawić obiektywizującej, racjonalizującej wiedzy historycznej o przeszłości⁴¹. Proces historyczny określa autopercepcję danej grupy społecznej, poprzez kształtowanie tradycji, będącej sposobem przekazywania najważniejszych treści, istotnych dla zachowania własnej odrębności w obrębie danej zbiorowości⁴².

Tradycja służy konsolidacji zbiorowości, poprzez umacnianie zespołu cech opisujących naród: wspólną kulturę, pochodzenie, wartości, a jednocześnie umniejszanie antagonizmów zachodzących w obrębie społeczności tworzącej naród⁴³. Teleologia partykularnego charakteru treści tradycji narodowej wynika z chęci pozytywnej kreacji własnego narodu, nawet wówczas, gdy jest ona budowana na niepowodzeniach, bo cel, jakim jest zbudowanie określonego wizerunku własnej zbiorowości, zdaje się usprawiedliwiać wykorzystywanie absurdalnych wydarzeń z przyszłości, mając charakter mitologizujący⁴⁴.

Poprzez globalizację promowany jest bliżej nieokreślony relatywizm i uniwersalizm wartości, które stanowią ideologiczne kierunki globalizmu, nie mające zakorzenienia w dotychczasowej tradycji odbiorców, którzy są bardzo mocno zróżnicowani. Owe odrębności kulturowe są niekorzystne z punktu widzenia postępów globalizmu, ponieważ uniemożliwiają sprawniejsze przyswajanie treści homogenizujących potencjalnych odbiorców⁴⁵.

Globalizacja zmienia perspektywę czasu; jeśli bowiem tradycja organizuje czas wokół konkretnych wydarzeń oraz odbiorców, zakorzenionych w obrębie danej kultury, to globalizacja, z racji odmiennego źródła, niezwiązanego z adresatami dystrybuowanych wartości, nie ma żadnego istotnego związku z odbiorcami, stanowiąc zdecentralizowane zjawisko, związane z ekspansją kulturową. Trudno jednakże jednoznacznie wskazać ośrodki oddziaływania procesami globalizacyjnymi; o ile początkowo można było wskazać pojmowany umownie "Zachód", o tyle obecne przemiany pozwalają wskazać wiele ośrodków oddziaływania na społeczeństwa, związanych niekoniecznie z imperatywnym działaniem narzucania określonych wzorców kulturowych, lecz raczej "odpowiedzi" na takowe działania ze strony "Zachodu"⁴⁶.

Globalizacja (a w kontekście ideologii – globalizm), nie jest neutralna wobec kształtu obowiązującej tradycji, ponieważ korzyści ekonomiczne wyznaczają jej kierunki rozwoju. Globalizm, to ideologia władzy, ukryta forma panowania, intelektualny kamuflaż, maskujący rzeczywiste interesy potężnych i wpływowych globalnych elit⁴⁷.

Wytwórcy i organizatorzy współczesnej masowej kultury są świadomi faktycznego zróżnicowania jej odbiorców, "publiczności", pod względem cech demograficznych, lokalizacji przestrzennej, powiązań społecznych, kwalifikacji intelektualnych, gustów i zainteresowań, uprzedzeń i przyjmowanych standardów wartości. Takiej to "publiczności" starają się oni "sprzedać" swój produkt, który musi być wystandaryzowany, by był opłacalny⁴⁸.

Odpowiedzią na globalizację może być wzmocnienie lokalnych tradycji przez lokalne społeczności, jednakże niesie to ze sobą poważne niebezpieczeństwo fundamentalizmu, czy też etnocentryzmu, w przypadku zbyt radykalnie pojmowanej ochrony własnego dziedzictwa kulturowego. Indoktrynacja prowadzona w ramach globalizmu może więc wywołać zgoła odmienne skutki od oczekiwanych – promowane wartości mogą być odrzucane nie tylko na skutek ich niezgodności z oczekiwaniami odbiorców, ale też wskutek wykorzystania niewłaściwych narzędzi⁴⁹.

W kontekście rozważań nad wynikającymi z postępującej globalizacji zagrożeniami warto zwrócić uwagę na możliwe warianty dalszego rozwoju procesów globalizacyjnych, a zwłaszcza z wpływu na kulturę⁵⁰:

- globalną homogenizację, w której na świecie będzie panował "zachodni" styl życia, ujednociony pod względem treści oraz wartości;
- nasycenie kulturowe – gdy kraje peryferyjne powoli, z oporami, w toku kilku generacji, zastąpią lokalne idee kulturowe, sensory i wartości, zuniformizowanymi treściami, płynącymi z dominujących centrów – a ostatecznie kultura centrum zacznie dominować;

⁴⁰ E. Hobsbawm, Wprowadzenie. Wynajdowanie tradycji, w: E. Hobsbawm (red.), *Tradycja wynaleziona*, Kraków 2008, s. 20.

⁴¹ E. Hałas, *Symbole i społeczeństwo. Szkice z socjologii interpretacyjnej*, Warszawa 2007, s. 57.

⁴² T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁴³ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010, s. 105.

⁴⁴ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁴⁵ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁴⁶ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁴⁷ J. Zadenecki, *Tożsamość partykularna, tożsamość globalna, biopolityka*, w: R. Piekarski, M. Graban (red.), *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, Kraków 2003, s. 106.

⁴⁸ A. Kłosowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1980, s. 268 i nast.

⁴⁹ T. Burdzik, *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁵⁰ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 99 i nast.

– deformację kulturową – degradację kultury centrum, czyli “Zachodu”, poprzez niewłaściwą asymilację przez państwa peryferyjne;

– amalgamację kulturową, w której dochodzi do dialogu pomiędzy kulturami, pokojowego mieszania oraz adaptowania treści.

Wytwory kultury, zwłaszcza kultury symbolicznej, stanowią jedną z możliwości uchwycenia tożsamości z racji rozmiarów badanej zbiorowości⁵¹. Kulturowe dobra symboliczne, unaoczniające się w waloryzacji określonych miejsc, stanowią pewną próbę materializacji wartości podzielanych przez zbiorowość i pozwalają wyraźnie zarysować odrębność i swoisty charakter zbiorowości, a także – co zapewne istotniejsze – pozwalają uzyskać wgląd w to, kim są, jako podmioty indywidualne, członkowie zbiorowości i co składa się na ich koncepcję samych siebie.

Miejsce a tożsamość

Definiowanie znaczenia zachowania jednostki jest związane z miejscem, w którym funkcjonuje jednostka. Zbiorowość, będąc nośnikiem wartości, w trakcie socjalizacji przekazuje określony model postrzegania świata, wzory postaw właściwych do realizacji przez jednostki ku osiągnięciu jak najlepszych rezultatów zgodnej egzystencji w społeczeństwie⁵².

Poczucie przynależności do określonego miejsca jest oczywiście niezbędne dla konstruowania własnej tożsamości, co znajduje swoje uzasadnienie również w tradycji, będącej formą przekazu wartości budujących poczucie własnej odrębności⁵³. Poczucie świadomości własnego miejsca jest jednakże takim stanem, nie tyle jednostkowym, lecz wielostronnym, który obejmuje swym zasięgiem zarówno jednostkę i obiekty/miejsca doświadczeń, jak też społeczność żyjącą na danym obszarze⁵⁴.

Kultura nieustannie odwołuje się do miejsc pamięci, występujących w przekazach w obrębie danej zbiorowości. Interakcje jednostki z otoczeniem wzmacniają jej poczucie przynależności do określonego miejsca, a własna przestrzeń, usystematyzowana poprzez opowieści odnoszące się do wspólnych dziejów, będących udziałem przodków żyjących na danym obszarze, wzmacnia poczucie więzi z nim, nadając mu wartość własnego, tym samym niepodlegającego współdzieleniu z innymi zbiorowościami, lecz konstytuującego bycie *tu i teraz* jednostki na danym terytorium. Konieczne jest więc odwoływanie się do miejsca, jako elementu niezbędnego do artykulacji własnej tożsamości⁵⁵.

Charakter relacji jednostki z otoczeniem wynika z potrzeby zapewnienia sobie miejsca odniesienia w stosunku do zmieniającej się rzeczywistości. Przestrzeń najbliższa jednostce, z racji codziennych interakcji, zachodzących na jej obszarze, daje poczucie przynależności i bezpieczeństwa.

Poczucie odrębności, stwarzające tożsamość, jest oparte o szereg czynników odróżniających zbiorowość spośród innych. Jednym z takich czynników jest przestrzeń, pozwalająca jednostce dokonywać identyfikacji w oparciu o pewne stałe elementy, w gwałtownie zmieniającej się rzeczywistości.

Przestrzeń, wpływając na odrębność ontologiczną jednostki, jak i zbiorowości, zajmującej dany obszar, legitymizuje tożsamość poprzez “miejsca pamięci”, znaczące dla danej zbiorowości, pomniki upamiętniające lokalnych bohaterów, charakterystyczne budowle, a nawet pejzaż. Wszystkie te elementy współtworzą, właściwy danemu miejscu, krajobraz przestrzenno, przekazywany w opowiadaniach, pieśniach, obrazach, a stanowiący podstawę do określenia własnego “*Ja*” jednostki.

Przestrzeń, dzięki obecności miejsc symbolicznych, stanowi świadectwo dziejów danego regionu, konstytuując zbiorowość wokół obszaru, w którym odbywają się te interakcje. Tożsamość lokalna i regionalna, ale też narodowa, jest nie tylko formą zachowań właściwych dla danej kultury, takich jak święta, zwyczaje i obyczaje, ale również poprzez obecność miejsc szczególnych dla zbiorowości.

Miejsca te niejako sakralizują przestrzeń, która – w obliczu procesów globalizacyjnych – nabiera szczególnego znaczenia, bo nadaje jednostce tożsamość.

Wartości, określające znaczenie tożsamości zbiorowych, stanowią przejaw formy relacji panujących w zbiorowości, która jest sankcjonowana przez rozumiane dla zbiorowości miejsca, nadające legitymacje dla odrębnego statusu grupy.

Relacje ukształtowane przez wspólnotę nie odnoszą się wyłącznie do kategorii przestrzenno – symbolicznych, ale także do interakcji grup społecznych na danym obszarze. Stosunki społeczne w obrębie określonej przestrzeni stanowią ważny element świadomości zbiorowości.

⁵¹ Z. Bokszański, Tożsamości zbiorowe, A. Kubikowska (red.), Warszawa 2005, s. 66.

⁵² T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

⁵³ A. Giddens, Życie w społeczeństwie posttradycyjnym, w: Modernizacja refleksyjna : polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności, Warszawa 2009, s. 110.

⁵⁴ E. Hałas, Symbole i społeczeństwo. Szkice z socjologii interpretacyjnej, Warszawa 2001, s. 37.

⁵⁵ T. Burdzik, Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>, [dostęp: 2017-02-20].

Wyróżnienie pewnych przestrzeni jako “ważniejszych” od innych dla społeczności żyjącej na danym obszarze może być niezrozumiałe dla “obcych”. Wartościowanie przestrzeni odnosi się bowiem nie tylko do szeroko propagowanych miejsc pamięci, najważniejszych elementów, konstytuujących pamięć zbiorową, ale również do miejsc o pozornie mniejszym znaczeniu dla ogółu społeczeństwa. Społeczność lokalna jednakże, skupiona bezpośrednio wokół takiego miejsca, może przywiązywać większą wagę do symboliki lokalnych miejsc, aniżeli do narodowych miejsc tożsamości, czego przejawem jest właśnie silne poczucie tożsamości regionalnej.

Granicą, wyznaczającą znaczenie danego miejsca dla tożsamości zbiorowości, jest charakter przestrzeni: im bardziej jest zrozumiała dla większej ilości osób, tym bardziej może być elementem kanonu kulturowego zbiorowości, czytelnym i rozpoznawalnym elementem, wyodrębniającym grupę lokalną spośród innych. Jeżeli jednak znajomość miejsca i jego znaczenia ogranicza się do niewielkiej grupy spośród zbiorowości, wówczas element przestrzeni nie posiada tak “dogmatycznego” charakteru, z punktu widzenia całości zbiorowości; wówczas stanowi jedynie pole trwania świadomości społeczności najmniejszej, żyjącej w bezpośrednim pobliżu takiego elementu przestrzeni.

Konstruowanie tożsamości, zarówno w doświadczeniu jednostkowym, jak i zbiorowym, jest w istocie budowaniem opartym nie tyle na doświadczeniu, co na istnieniu pewnego typu idealnego w ludzkiej świadomości. Poprzez zachowanie zbiorowości ów typ idealny ma na celu potwierdzenie własnej tożsamości grupy, zarazem pełniąc jednak bardziej pragmatyczną funkcję, konsolidacji zbiorowości w obliczu możliwego zewnętrznego zagrożenia. Gdy tylko takie zagrożenie zostanie dostrzeżone, wówczas też szybciej zostanie zażegnane, z racji zaangażowania większej liczby jednostek odczuwających je jako realną groźbę, wymierzoną w konkretną grupę, a nie w abstrakcyjny byt.

Symboliczny charakter przestrzeni wzmacnia świadomość przynależności terytorialnej, w oparciu o którą można tworzyć mity konsolidujące członków zbiorowości, zarówno pod względem formalnym, jak i kulturowym.⁵⁶

Kształtowanie tożsamości etnicznej następuje w oparciu o wzory kultury, internalizowane w trakcie procesu socjalizacji w zbiorowości, poprzez odwoływanie się do miejsc pamięci. Scalanie struktur materialnych i językowych tworzy relację pomiędzy jednostką a jej otoczeniem, której kontekstualny charakter desygnuje poczucie lokalnej odrębności.

Świadomość odrębności, bycia innym, ma swoje usankcjonowanie w tradycji przekazywanej w zbiorowości. Miejsca, z racji swego charakteru, określającego przestrzeń jako “własną” w stosunku do “obcej”, niezwiązanej z regionem, stają się zjawiskiem istniejącym na trwałe w kulturze i pozwalającym na orientację w czasie, przestrzeni, jak i względem otoczenia, a więc region i miejsce zostają złączone i włączone w zinstytucjonalizowane praktyki, dyskursy oraz indywidualną i zbiorową pamięć.

Unikatowość form ukształtowania przestrzeni, nawet przy powtarzalności pewnych elementów w innych rejonach kraju, dowartościowuje lokalną przestrzeń, która – poprzez swój charakter lokalnej ojczyzny – będącej przecież pierwszą przestrzenią socjalizacji, staje się pierwszą ojczyzną, niejako “ojczyzną prywatną”, czy “ojczyzną lokalną”, dookreślającą tożsamość jednostki, umożliwiającą dostrzeżenie tego, co jest przeżywane przez zbiorowość.

Zbiorowe odczytywanie znaczeń elementów wchodzących w skład lokalnego, miejscowego krajobrazu, sprzyja zacieśnianiu więzi pomiędzy członkami zbiorowości, uodparniając na homogeniczność treści dystrybuowanych w ramach kultury masowej, czyli coraz bardziej globalnej.

Poczucie więzi z “ojczyzną prywatną”, lokalną, bądź regionalną, wyprzedza poczucie więzi z ojczyzną narodową, która nie posiada tak mocnego związku z jednostką. Jednorodność treści narodowych, przejawiająca się w podkreślaniu różnic regionalnych, nobilituje wszakże odczuwanie przynależności lokalnej. Pomimo heterogeniczności form odtwarzania treści kulturowych względem form homogenicznych, tożsamość lokalna nie neguje przecież zbiorowego aspektu wspólnoty, lecz wyznacza tylko granicę relacji, pomiędzy mocniejszymi, lokalnymi wartościami, a słabszymi, ogólnonarodowymi.

⁵⁶ T. Edensor, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków, 2004, s. 138.